

Joodse immigratie in Palestina tijdens het Britse mandaat

De Joodse immigratie naar Palestina tijdens het Britse mandaat van 1920 tot 1948 leidde tot animositeit tussen gevestigde Arabieren en Joden. Toch werd die periode gekenmerkt door een hoge economische groei, waar vooral Joden en in beperktere mate Arabieren van profiteerden. In tegenspraak tot het beeld van volledig gescheiden sectoren vond er ook positieve interactie plaats.

In de literatuur is diverse malen empirisch een negatief verband tussen etnische diversiteit en economische interactie vastgesteld. Alesina en La Ferrara (2002), bijvoorbeeld, constateren dat in raciaal gemengde wijken in de Verenigde Staten de sociale interactie laag is. Een tekort aan sociale interactie tussen sociale groepen is een slechte voedingsbodem voor economische groei. Zoals Beugelsdijk en Smulders (2009) laten zien, is het niet bevorderlijk voor de groei als in een gemeenschap waarin verschillende groepen opereren, mensen vooral hun heil zoeken in hun eigen groep en niet deelnemen aan netwerken tussen de groepen onderling. Een interessant, maar tegelijk tragisch natuurlijk experiment voor het verband tussen etnische diversiteit en economisch succes is de Joodse immigratie naar Palestina tussen de twee wereldoorlogen, tijdens het Britse mandaat over het gebied. Palestina aan het eind van de Eerste Wereldoorlog bestond uit een homogene, voornamelijk Arabische bevolking, met een weinig dynamische economie. Dit veranderde echter plotseling met de Joodse immigratie die toen op gang kwam en de Palestijnse economie een impuls bracht. De Joodse immigranten waren hooggeschoolde individuen met ondernemerszin die veel kapitaal met zich meenamen en daarmee zorgden voor een stimulans in technische ontwikkeling. Dat dit de Joodse bevolking meer welvaart bracht, is onmiskenbaar (Ben-Porath, 1986). Als er voldoende sociale interactie en vertrouwen zou zijn geweest tussen de Joden en de lokale Arabieren, zou dit ook de Arabische bevolking meer welvaart hebben gebracht. Er wordt echter vaak gesuggereerd (Falah, 1991) dat de Joodse immigratie leidde tot een verdrijving van Arabieren, bijvoorbeeld van Arabische boeren die hun land moesten verlaten. Dat komt het onderlinge vertrouwen uiteraard niet ten goede.

Er bestond wel enige positieve sociale interactie tussen de etnische groepen. Ondanks de in het Interbellum al bestaande en groeiende spanningen tussen de Joodse en de Arabische bevolking in Palestina profiteerden beide groepen van de

economische groei in het gebied, maar de Arabieren bleven achter bij de Joden in hun economische ontwikkeling. In het Interbellum ontstonden er spanningen tussen de Joodse en de Arabische bevolking die de positieve effecten van de interactie weer deels teniet deden.

In het vervolg wordt een poging gedaan de samenhang bloot te leggen, ten eerste tussen Arabische en Joodse migratiestromen en ten tweede tussen migratie en welvaart in zowel de Arabische als de Joodse sector binnen Palestina. Hierbij wordt soms noodgedwongen een beroep gedaan op indirecte statistische methoden, omdat de gegevens over de periode tussen de wereldoorlogen niet altijd van goede kwaliteit zijn. Statistieken over migratie van Arabieren moeten bijvoorbeeld indirect geconstrueerd worden en ook over de wederzijdse beïnvloeding van de Arabische en de Joodse economie kan alleen indirect informatie verkregen worden.

Welvaart en migratie

In 1917, nog voor het officiële begin van het Britse mandaat, bracht de Britse regering de *Balfour Declaration* uit. In deze verklaring werd de Joden een nationaal thuisland beloofd in Palestina. Aangemoedigd door deze toezegging ontstonden er in de jaren twintig en dertig grote immigratiegolven van Joden naar het Palestijns gebied, zodat de Joodse bevolking zich tussen 1921 en 1940 uitbreidde van 75.000 tot 450.000 mensen. Deze immigratie leidde tot meer werk, vooral in de bouw. En meer werk betekende weer meer ruimte voor Joodse immigranten. Joodse immigratie had uiteraard ook een effect op de lokale Arabische bevolking. De Israëliër Metzger (1998) heeft baanbrekend werk verricht bij het genereren van economische data over de periode van het Interbellum. Hij heeft data voor het mandaatgebied verzameld voor een groot aantal economische variabelen, zoals de investeringen en het nationaal product voor de Joodse en Arabische economieën afzonderlijk. De centrale these van zijn boek *The divided economy* is, dat de Arabische en Joodse economieën ten tijde van het Britse mandaat van elkaar gescheiden waren en elkaar niet of nauwelijks beïnvloedden. De Joden en Arabieren hadden volgens hem een soort langeafstandsrelatie in de zin dat ze geografisch dicht bij elkaar waren en ook met elkaar handelden, maar dat de economische ontwikkeling die de ene groep ondervond volkomen onafhankelijk was van de ontwikkeling van de andere groep. Dus, de massale immigratie van Joden in de vooroorlogse periode had

HARRY VAN DALEN EN HARRIE VERBON
Onderzoeker bij het NIDI en hoogleraar aan de Universiteit van Tilburg

in deze visie geen positieve, maar ook geen negatieve effecten op de welvaart van de Arabieren. In tabel 1 worden een aantal demografische en economische kernvariabelen gepresenteerd voor Palestina. Wat opvalt in de gestileerde feiten is de sterke groei van de Joodse bevolking en de nog sterkere groei van de Joodse sector. Vooral gedurende de eerste periode 1922–1931 was de economische groei per capita met ruim acht procent uitzonderlijk hoog. Ook de economische groei per capita onder de Arabieren was hoog, zeker in vergelijking met andere Arabische economieën in de regio. De hoogste groei voor de Arabieren was echter in de tweede periode 1932–1946.

Migratiestromen binnen Palestina

De eerste te toetsen hypothese is de vraag of Arabische inwoners in Palestina zijn verdreven door Joodse immigranten. Het onderwerp verdrijving van de ene bevolkingsgroep door een andere is met emoties omgeven en vaak niet aan de hand van officiële cijfers te bewijzen. Zelfs als het statistisch te bewijzen valt dat een groep weg is getrokken uit een gebied is het moeilijk te bepalen of hier sprake was van vrije wil of van een gedwongen verhuizing. In de historie van Palestina heeft dit meermalen een rol gespeeld, onder andere na de onafhankelijkheidsoorlog van Israël in 1948. Voor het Interbellum geldt dan ook nog dat migratiecijfers uiterst schaars zijn. Er zijn weliswaar migratiecijfers voor Joden beschikbaar maar deze hebben uitsluitend betrekking op internationale migratie. De interne migratiecijfers van Joden zijn niet beschikbaar en de toestand is nog slechter gesteld met de internationale en interne migratiecijfers van Arabieren. Het enige houvast dat men heeft voor een zoektocht zijn de Britse volkstellingen uit 1922 en 1931 en het *Survey of Palestine* dat in december 1945 en januari 1946 werd opgesteld voor de Anglo-American Committee of Inquiry. Op basis van deze volkstellingen kan men, aangevuld met natuurlijke groeivoeten van de bevolking, migratiestromen reconstrueren op districtsniveau, uitgesplitst naar rurale en urbane gebieden, waarbij men de aantekening moet maken dat de migratie in districten zowel kan voortkomen uit internationale instroom als interne mobiliteit. In deze opvatting is het verschil tussen de geregistreerde bevolking op tijdstip $t+1$ in een district en de gereconstrueerde bevolking voor het moment $t+1$ in hetzelfde district op basis van natuurlijke groeicijfers met als uitgangspunt de bevolking op tijdstip t , de netto immigratie of emigratie. Deze methode voor het reconstrueren van migratie is eerder toegepast door Gottheil (1973). Op basis van de zo berekende migratiestromen kan voor alle districten de partiële correlatiecoëfficiënt tussen migratie van Joden en Arabieren worden berekend, voor beide tijdvakken. Er blijkt een positieve samenhang tussen Joodse en Arabische migratie te zijn, die bovendien vanuit statistisch oogpunt betrouwbaar oogt. Vooral gedurende de eerste periode 1922–1931, die als de bloeiperiode

Tabel 1

Demografie en economie van Palestina 1922–1946 (in procenten per jaar).			
Demografie	1922–1931	1932–1946	1922–1946
Bevolkingsgroei Joden	8,2	8,3	8,2
Bevolkingsgroei Arabieren	2,8	2,7	2,7
Immigratie Joden per hoofd van de Joodse bevolking	5,6	6,0	5,9
Immigratie Arabieren per hoofd van de Arabische bevolking	0,3	0,2	0,2
Economie			
Groei nnp ¹ Joodse sector	16,4	10,6	12,9
Groei nnp ¹ Arabische sector	4,0	7,1	5,8
Groei nnp ¹ per capita Joodse sector	8,2	2,4	4,7
Groei nnp ¹ per capita Arabische sector	1,2	4,3	3,1
Groei kapitaalvoorraad Joodse sector	12,9	10,3	11,3
Groei kapitaalvoorraad Arabische sector	2,5	4,6	3,8

¹ Netto nationaal product.

Bron: Metzger, 1998, en *Survey of Palestine, 1946*

van Palestina kan worden gezien, is de samenhang sterk ($\rho = 0,37$), terwijl gedurende de tweede, meer roerige periode, 1931–1944, de samenhang zwakker is ($\rho = 0,29$). Er is dus geen indicatie van verdrijving van een etnische groep door een andere, aangezien zowel Joden als Arabieren naar dezelfde districten trokken en ook uit dezelfde districten wegtrokken.

Joodse immigratie en economische groei

De tweede hypothese betreft het verband tussen welvaartsgroei en immigratie, een verband dat als volgt kan worden samengevat: de economische groei van Palestina tijdens het Britse mandaat is deels te danken aan de instroom van Joodse migranten van buitenaf. Dat vooral de Joodse economie daarvan profiteerde, wordt al door tabel 1 gesuggereerd, maar daarnaast wordt getest of er ook een positief effect op de Arabische economie van uitging.

Een eerste toets om het verband tussen de Joodse en de Arabische sector te onderzoeken is door op eenvoudige wijze de Granger-causaliteit van Arabische en Joodse grootheden te onderzoeken. Tabel 2 toont voor een aantal kernvariabelen hoe de statistische beïnvloeding verloopt en in wezen bevat dit reeds het Palestijnse verhaal van beide economieën gedurende het Britse mandaat. De Arabische economie groeit zonder uitzondering meer door de opbloei van de Joodse economie, dan andersom. De economische groei in de Joodse economie bevat voorspelkracht voor de economische groei van de Arabische economie, omgekeerd geldt dat niet.

Tabel 2

Causaliteit van Joodse en Arabische economieën (F-statistieken) ¹ .		
	Joods op Arabisch	Arabisch op Joods
Nnp	7,88***	1,41
Netto internationale migratie	3,26*	0,38
Investerings	2,99*	1,28
Productie landbouw (citrus) ²	1,78	1,73
Productie landbouw (non-citrus) ²	1,60	2,46
Productie bouw ²	1,49	0,26
Productie industrie ²	4,11**	0,66
Productie diensten ²	16,32***	2,02
Afname kindersterfte	4,80**	0,56

* Significant op tienprocentniveau, ** Significant op vijfprocentniveau, *** Significant op eenprocentniveau.

¹ De Granger-causaliteitstoetsen zijn uitgevoerd met vertraging van 2 perioden. De nominale waarde van dienstenproductie van Arabieren en Joden is gedeïndexed met prijsindexcijfer groothandel, constante prijzen 1936.

² De waarnemingsperiode voor de afzonderlijke sectoren van de economie beslaat slechts de jaren 1922–1939. De overige variabelen slaan op de steekproef 1922–1946.

Tabel 3

Loonverhouding Joodse ten opzichte van Arabische werknemers, verschillende beroeps categorieën.

	Industrie		Bouw		Landbouw	
	Drukker	Tabaks- werker	Schilder	Onge- schoolde	Plukker	Land- arbeid
1939	2,0	3,4	1,7	2,9	1,6	1,9
1945	2,4	2,1	1,2	2,5	1,4	1,6

Bron: *Survey of Palestine, 1946*

Voor de internationale migratie geldt hetzelfde: het is eerder de Joodse immigratie die Arabische immigratie aantrekt dan andersom.

Een alternatieve manier om te bezien of twee sectoren elkaar beïnvloeden is door te speuren naar tekenen van convergentie of divergentie van factorprijzen. Als de Palestijnse arbeidsmarkt werkelijk een gemeenschappelijke arbeidsmarkt was waar geen onderscheid gemaakt werd tussen Joodse en Arabische arbeiders, dan zouden bestaande loonverschillen binnen beroepsgroepen door interne migratie verkleind kunnen worden, of zouden ze in het ideale geval van volledige integratie volledig kunnen verdwijnen. Tabel 3 toont de loonverschillen voor een aantal vergelijkbare beroepen over de periode 1939–1945. De lonen in de Arabische sector waren in de jaren dertig ongeveer de helft van die in de Joodse sector van de economie. In de betrekkelijk korte periode van zes jaar werd de loonachterstand van de Arabieren echter in veel gevallen kleiner. Op de Palestijnse arbeidsmarkt was de integratie dus krachtig genoeg om een hogere Arabische loongroei op te wekken. Volledige convergentie van de lonen vond echter niet plaats.

Economische groei verklaard

Tot slot blijft de belangrijkste vraag over: in welke mate hebben de Joodse en de Arabische economie geprofiteerd van de omvangrijke Joodse immigratiestroom? Gebaseerd op de gegevens van Metzger (1998) is voor de periode 1924–1945 een eenvoudige productievergelijking geschat waarin het nationaal product voor de twee economieën een functie is van kapitaal en arbeid. Er wordt een productiestructuur verondersteld waarbij de logaritme van het inkomen per hoofd werkzame bevolking gerelateerd wordt aan de logaritme van de hoeveelheid kapitaal per capita. De data voor Arabische arbeid zijn via interpolatie, op basis van vier jaren, gereconstrueerd op basis van data van Metzger (1998). Palestina was in het begin van de twintigste eeuw een agrarische samenleving met een betrekkelijk geringe kapitaalintensiteit (Metzger, 1992). Na de Eerste Wereldoorlog groeide de kapitaalvoorraad in hoog tempo, voor een groot deel als gevolg van kapitaalimport van Joodse zijde (Halevi, 1983; Metzger, 1998). Zowel de Arabische als de Joodse kapitaalvoorraad steeg, maar in de Joodse gemeenschap was de stijging veel sneller, zodat de kapitaalverhouding

Tabel 4

Verklaring nationaal inkomen (constante prijzen 1936) per hoofd van de beroepsbevolking in Palestina van Arabische en Joodse economieën, 1923–1945¹.

Verklarende variabelen (in logaritmen)	Arabisch Y/L	Joods Y/L
Kapitaal per capita Arabisch	2,11**	-
Kapitaal per capita Joods	-	0,85*
Arabische immigratie per capita	-5,09	-1,11
Joodse immigratie per capita	0,05	1,22**
Dummy 1936–1939	-0,15*	0,02
Constante	-6,37**	-0,19
Adjusted R ²	0,89	0,93
Durbin-Watson statistiek	1,87	2,12
LM-toets op contemporaine correlatie ²	17,69 (0,77)	

*Significant op vijfprocent-niveau, ** Significant op éénprocent-niveau.

¹ Geschat met OLS en met AR-processen.² De toetswaarde is $\chi^2(1)$ verdeeld en significant met 99% betrouwbaarheid. Tussen haakjes de correlatiecoëfficiënt tussen de residuen van de OLS-vergelijking voor de Joodse en de Arabische economie zonder AR-processen.

in de Joodse economie uiteindelijk in 1947 drie keer zo hoog was als in de Arabische economie (Metzger, 1998).

De beroepsbevolkingsstructuur in de twee economieën ontwikkelde zich ook langs verschillende lijnen: terwijl de Joodse beroepsbevolking voortdurend werd aangevuld door nieuwe immigratiegolven, steeg de Arabische beroepsbevolking voornamelijk door natuurlijke aanwas en in mindere mate door immigratie. Daarnaast was de Joodse immigratiestroom relatief hoogopgeleid, jong en ondernemend (Easterlin, 1961).

Om de invloed van immigratie op de ontwikkeling van het nationaal product te meten is de verhouding van de immigratiestroom van Joden dan wel Arabieren ten opzichte van de bevolking van Joden en Arabieren in een jaar als maatstaf genomen. Het reële nationaal inkomen per hoofd van de werkzame bevolking wordt verklaard uit de variatie in kapitaalintensiteit en internationale migratie. Een dummyvariabele is voor de jaren 1936 tot 1939 toegevoegd om de roerige jaren van de grote Arabische opstand mee te nemen als verklaringgrond. A priori is het niet eenvoudig om te voorspellen hoe immigratie uitwerkt op het inkomen per hoofd van een land omdat dat vooral afhangt van de productiestructuur in het land van aankomst en de karakteristieken van de immigranten. Bij constante meeropbrengsten en de afwezigheid van technische ontwikkeling zou de immigratie als aparte onafhankelijke variabele geen aparte significante invloed moeten hebben. Daarnaast zou men ook geen effect verwachten wanneer de immigranten precies dezelfde kapitaalintensiteit met zich meebrengen als de zittende bevolking (Borjas, 1995). Er verandert dan immers niets aan de gemiddelde kapitaalintensiteit.

In tabel 4 staan de uitkomsten van deze eenvoudige regressieanalyses. Drie zaken vallen op. Allereerst is de kapitaal elasticiteit bijzonder hoog. In de meeste economische-groeistudies valt deze coëfficiënt in het interval 0,15–0,30 (Barro, 1997), maar in het geval van Palestina ligt deze coëfficiënt met de waarde 0,85 voor de Joodse en 2,11 voor de Arabische sector ver boven de normale waarden. Een belangrijke verklaring voor deze hoge coëfficiënten is terug te voeren op de economische omwenteling die Palestina onderging van voornamelijk een agrarische samenleving met een laagopgeleide bevolking, naar een ontwikkelde economie. De enorme kapitaalimport van immigranten en Joodse fondsen, voornamelijk vanuit de Verenigde Staten, zorgden voor een kapitaalinjectie die blijkbaar tot uitdrukking kwam in de hoge economische groei.

Ten tweede is de invloed van de Joodse immigratie groot: een stijging met een procent van de immigratie-intensiteit doet het inkomen per hoofd met 1,2 procent stijgen. Dit effect was alleen direct aantoonbaar voor de Joodse economie, voor de Arabische economie bleek Joodse immigratie geen aantoonbaar effect te hebben. Immigratie van Arabieren in Palestina had ook geen positieve, maar evenmin een

significante verlaging van het Arabische inkomen per hoofd tot gevolg. Deze resultaten suggereren dat immigratie van Joden het effect had van een technologische impuls, dat wil zeggen, deze immigratie leidde ertoe dat met een gegeven hoeveelheid kapitaal per hoofd een hoger inkomen per hoofd gegenereerd kon worden. Arabische immigranten leverden echter geen productiviteitswinst op voor de gevestigde Arabische bevolking, maar ook geen verlies.

Een derde punt betreft de wederzijdse beïnvloeding. Uit de causaliteitstoetsen van tabel 2 kwam naar voren dat de economische en demografische krachten van Joodse zijde de Arabische sector beïnvloedden en niet andersom. Met deze gegevens kan niet direct aangetoond worden dat de Arabische economie heeft kunnen profiteren van de Joodse economie. Toch kan uit de resultaten van tabel 4 afgeleid worden dat er een verband is tussen de twee economieën. Op de eerste plaats blijkt er voor beide sectoren sprake te zijn van een aanzienlijke mate van autocorrelatie. Die autocorrelatie kan verklaard worden uit de Joodse immigratie die in golven kwam en daarom een lang na-ijleffect had op de economische ontwikkeling. Het is daarom evident dat in de productievergelijking voor de Joodse economie een hoge mate van autocorrelatie gevonden kan worden. Die kan echter ook gevonden worden in de regressievergelijking voor de Arabische productievergelijking, wat suggereert dat ook de Arabische economie met dit na-ijleffect te maken had.

Nog duidelijker blijkt het verband tussen de twee sectoren uit de significante waarde van de toets op contemporaine correlatie in de onderste rij in tabel 4. Deze toets meet of de residuen van de OLS-vergelijkingen voor de Joodse en de Arabische economie met elkaar gecorreleerd zijn. Dat dit zo is duidt erop dat er gemeenschappelijke factoren zijn die het inkomen in de twee sectoren in dezelfde richting beïnvloed hebben. De algemene conclusie die uit de schattingen getrokken kan worden is derhalve dat er, naast de verklarende factoren, waarvan de sectorale kapitaalintensiteit en de Joodse immigratie de belangrijkste zijn, andere factoren aan het werk waren die een positief effect hadden op zowel de Joodse als de Arabische sector. Het is speculeren welke factoren dat zijn. Er is anekdotisch materiaal dat suggereert dat de technische kennis die de Joodse immigranten met zich meebrachten overgedragen werd op de Arabieren die daardoor nieuwe technieken in de landbouw en bouwnijverheid konden toepassen. Ook de verbeterde gezondheidszorg en de verbetering van de infrastructuur door de Britse bewindvoerders in het gebied kan voor een toename van de productiviteit hebben gezorgd in beide sectoren.

Conclusie

Vond er nu positieve interactie plaats tussen Joden en Arabieren tijdens het Britse mandaat van Palestina? Op basis van het overheersende beeld

van die periode zou men deze vraag ontkennend beantwoorden. Tijdens het Interbellum ontstonden er fricties tussen de Arabische en de Joodse bevolking. Zo waren er al in 1921 gewelddadigheden tussen Arabieren en Joden en ontstond er in 1936–1939 een groot Arabisch oproer in reactie op toenemende Joodse immigratie. Dit suggereert dat er nauwelijks sprake kon zijn geweest van positieve sociale interactie tussen de beide bevolkingsgroepen die bevorderlijk was voor de economische groei. Uit analyses blijkt echter dat beide bevolkingsgroepen profiteerden, hoewel niet in gelijke mate, van de economische voorspoed in Palestina. De economische groei tijdens het Interbellum was ongekend hoog, een groei die voor een deel kwam door de massale Joodse immigratie die in golven plaats vond. Een opvallend resultaat is ook dat de grootscheepse Joodse immigratie, internationaal en intern binnen Palestina, niet tot verdrijving van Arabische burgers heeft geleid. Beide groepen trokken grosso modo naar en vertrokken uit dezelfde regio's.

Deze resultaten duiden erop dat de Arabische sector ook geprofiteerd heeft van de economische voorspoed in de Joodse sector. De Palestijnse economie bestond niet uit twee volledig gescheiden delen, een Joodse en een Arabische, waarvan een deel, namelijk de Joodse, een grote welvaartsgroei kende en het andere deel niet. Toch was Palestina ook geen economie met een echte gemeenschappelijke markt. Uit de ontwikkeling van loonverschillen tussen Joodse en Arabische werkers blijkt dat die loonverschillen wel kleiner werden, maar zeker niet verdwenen. De positieve economische effecten van Joodse migratie op de Arabische economie hebben uiteindelijk ook niet kunnen verhinderen dat animositeit tussen Joden en Arabieren het gebied in een dodelijke greep heeft gekregen. Hierbij speelden zowel het effect van etnische diversiteit als de conflictende claims die beide bevolkingsgroepen op het land legden een hoofdrol.

LITERATUUR

- Alesina A. en E. La Ferrara (2002) Who trusts others? *Journal of public economics*, 85(2), 207–234.
- Barro, R. (1997) *Determinants of economic growth: A cross-country empirical study*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Ben-Porath, Y. (1986) The entwined growth of population and product, 1922–1982. In: Ben-Porath, Y. (red.) *The Israeli economy – maturing through crises*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Beugelsdijk, S. en S. Smulders (2009) *Bonding and bridging social capital and economic growth*. CentER discussieartikel nr 2009-27. Tilburg: CentER.
- Borjas, G. (1995) The economic benefits from immigration. *Journal of economic perspectives*, 9(2), 3–22.
- Easterlin, R. (1961) Israel's development: past accomplishments and future problems. *Quarterly journal of economics*, 75(1), 63–86.
- Falah, G. (1991) Pre-state Jewish colonization in northern Palestine and its impact on local Bedouin sedentarization 1914–1948. *Journal of historical geography*, 17(3), 289–309.
- Gottheil, F. (1973) Arab immigration into pre-state Israel: 1922–1931. *Middle Eastern studies*, 9(3), 315–324.
- Halevi, N. (1983) The political economy of absorptive capacity: growth and cycles in Jewish Palestine under the British mandate. *Middle Eastern studies*, 19(4), 456–469.
- Institute for Palestine Studies (1946) *Survey of Palestine*. Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies.
- Metzer, J. (1992) What kind of growth? A comparative look at the Arab economies in mandatory Palestine and in the administered territories. *Economic development and cultural change*, 40(4), 843–865.
- Metzer, J. (1998) *The divided economy of mandatory Palestine*. Cambridge: Cambridge University Press.